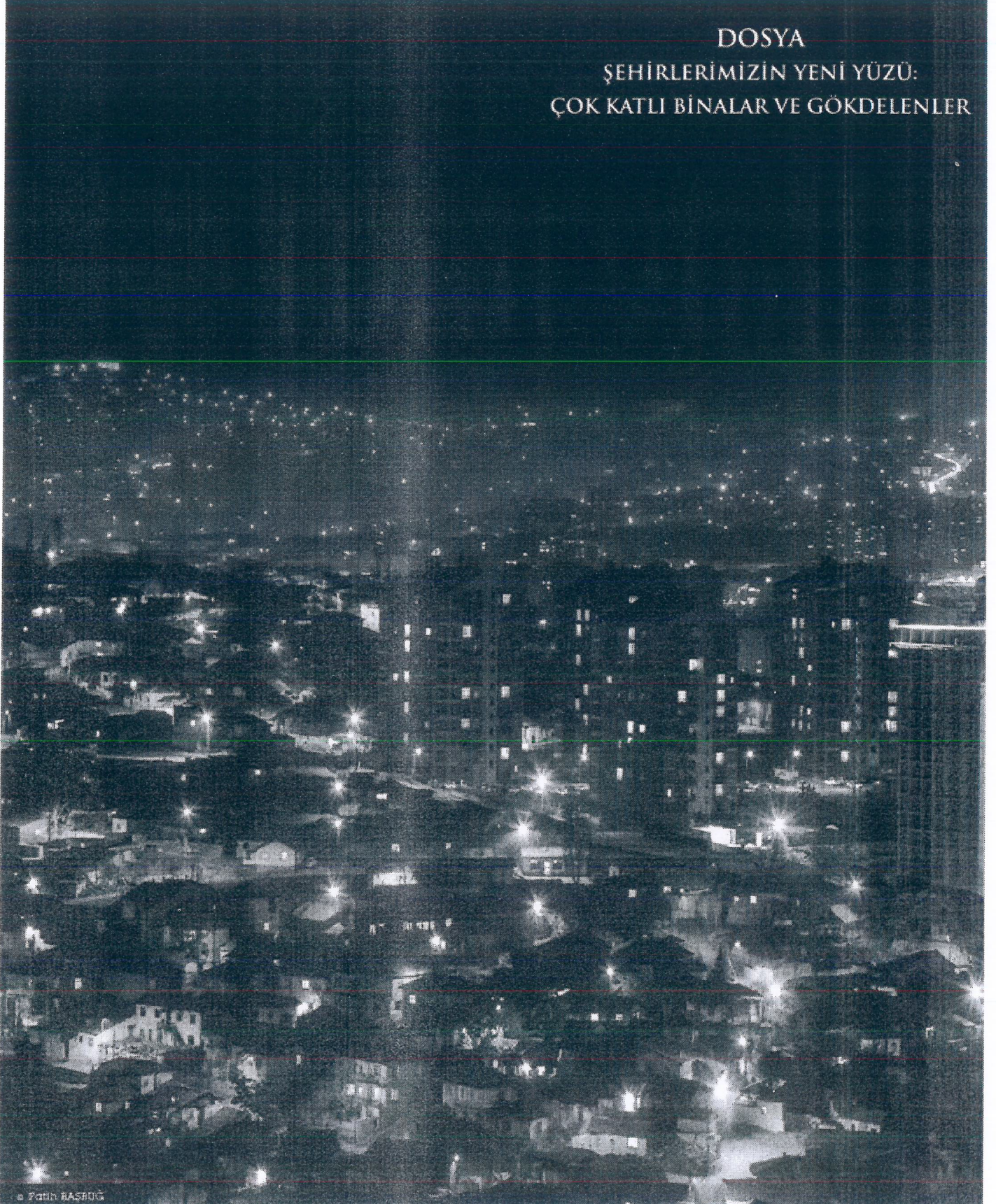

TÜRK YURDU

ARALIK 2018 • YIL 107 • SAYI 376 • FİYATI 14 TL

DOSYA

ŞEHİRLERİMİZİN YENİ YÜZÜ:
ÇOK KATLI BİNALAR VE GÖKDELENLER

© Fatih BAŞOĞ

OK

Değişen Kentler ve Hayatlar

Türk toplumu Cumhuriyet kurulduğunda büyük oranda köylerde yaşıyordu. Avrupa Yeni Çağ boyunca bilimde, teknikte, siyasette devrimler yaşamış ve sanayileşmeyle birlikte hayat kentlere kaymıştı. Türkiye’de kentleşme Avrupa’ya göre çok geç başladı. Başladıktan sonra ise kontrolsüz bir hâl aldı ve gecekondulaşma biçimine dönüştü. Günümüzde bu gecekonduların yerine “kentsel dönüşüm” projeleri uygulanmaya başlandı. Bir taraftan da yüksek binalar ve rezidans adı verilen özel projeler yapılıyor. Dikey mimari Avrupa ve Amerika’da çok önceleri görüldü. Türkiye ise son yıllarda bu binalar ile donatılıyor veya bu binaların işgaline uğruyor. İnsanlar için yeni bir hayat tarzı sunan yüksek binalar yeni bir toplumsal durum ortaya çıkarıyor. Bu gerçekliğin farklı boyutlarıyla aydınlatılması ve analiz edilmesi gerekli. Özellikle 1970’li yıllardan beri köylerden şehirlere göçün hızlandığı Türkiye’de, bu dönüşümün ne getireceği ne götürüleceği iyi değerlendirilmeli. Bu amaçla Türk Yurdu Aralık sayımızda konuyu bir dosya çalışması olarak ele aldık. Dosyanın editörlüğünü Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanı ve Yayın Kurulu üyemiz Prof. Dr. Serdar Sağlam üstlendi. Değerli akademisyen dostlarımız yazılarıyla katkı sağladı. İlgiyle okuyacağınıza inanıyoruz. Emegi geçen hocalarımıza teşekkür ediyoruz.

Türk Yurdu, 1911 yılından beri hayatını sürdürebilen ender yayın organlarından birisidir. Derginin yaşaması sahiplenilmesine bağlıdır. Türk Ocakları hem Genel Merkez hem de Şubeleri ile bu derginin sahibidir. Türk Ocaklarına gönül vermiş fedakâr milliyetçiler bu yükü şimdiye kadar taşıdılar. Bundan sonra da kimseye muhtaç olmadan Türk Yurdu’nun ayakta kalması elzemdir. Belki biraz daha fazla fedakârlığa ihtiyacımız olacak ama birlikte bayrağı taşımaya devam edeceğiz. Ülkenin içine düştüğü ekonomik sıkıntı bilindiği gibi en çok basılı yayınları etkilemektedir. Senenin başından sonuna kadar maliyetlerde ciddi bir artış yaşanmıştır. Ticari kâr amacı olmayan dergimizin okuyucularından başka desteği de yoktur. Bu dönemde her gönüllü mensubumuzun aboneliğini yenilemesi bize çok büyük bir güç katacaktır.

Yeni sayılarımızda buluşuncaya kadar sağlıklı kalın...

Dr. Fahri ATASOY

TÜRK YURDU

Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık Yayın Organıdır.
Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Yerel Süreli Yayın • Basıldığı Tarih: 10. 12. 2018 • ISSN 1300-2333
7. Devre • Cilt 38 (70) • Sayı: 376 (737) • 107. Yıl

KURUCUSU

Yusuf AKÇURA

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet ÖZ

GENEL YAYIN MÜDÜRÜ

Dr. Fahri ATASOY

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. İbrahim ATABEY

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Fatma AÇIK (GÜ), Doç. Dr. Erdal AKSOY (GÜ), Doç. Dr. Alper ALP (GÜ), Prof. Dr. Bahri ATA (GÜ),
Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR (YBÜ), Prof. Dr. Ali BİRİNCİ, Prof. Dr. Turhan ÇETİN (GÜ), Prof. Dr. Nakış
KARAMAĞARALI (GÜ), Prof. Dr. Yunus KOÇ (HÜ), Prof. Dr. İbrahim MARAŞ (AU), Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (HÜ),
Ömer ÖZCAN, Prof. Dr. Serdar SAĞLAM (GÜ), Adnan ŞENEL, Doç. Dr. Hasan YAYLI (KKÜ),
Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM (HÜ), Mahmut ÇETİN, Galip ERDEM, Yücel HACALOĞLU

TÜRK YURDU HAKEMLİ DERGİDİR

TÜRK OCAKLARI GENEL MERKEZ YÖNETİM KURULU

Genel Başkan: Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Genel Başkan Yardımcısı: Prof. Dr. Filiz YAVUZ,
Genel Başkan Yardımcısı: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ, Genel Sekreter: Prof. Dr. Emrah ŞENEL,
Genel Muhasip: Aziz Kâmil YILMAZ, Genel Sekreter Yardımcısı: Doç. Dr. Bülent AKSOY,
Genel Sekreter Yardımcısı: Mustafa Asım MUTLU, Üye: Prof. Dr. İbrahim MARAŞ,
Üye: Prof. Dr. Yunus Koç, Üye: Dr. İbrahim ATABEY, Üye: İrfan KAYA

DENETLEME KURULU

Başkan: Leyla SARISOY, Üye: Dr. Hakan TERZİ, Üye: Mehmet GÜLSÜN

ADRES: Türk Ocağı Caddesi, Prof. Dr. Osman Turan Sokağı, No: 1 Balgat ANKARA Tel: 0 (312) 229 69 74

YAZIŞMA ADRESİ: PK 429 Yenişehir / ANKARA

www.turkyurdu.com.tr

turkyurdu@turkyurdu.com.tr

0 (312) 229 69 74

Turkyurdudergisi

Turkyurdudergi

turkyurdudergisi

Abonelik

www.turkyurdu.com.tr internet sitesinden kredi kartına 12 taksit seçeneğiyle, EFT/Havale yolu ile Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi adına Ziraat Bankası Necatibey Şubesi TR15 0001 0007 9506 5654 6350 01 numaralı İBAN'a, 257311 numaralı Posta Çeki hesabına ödeme yaparak abone olabilirsiniz.

6 Aylık Türk Yurdu Aboneliği	80,00 TL
12 Aylık Türk Yurdu Aboneliği	150,00 TL
24 Aylık Türk Yurdu Aboneliği	300,00 TL
12 Aylık E-Dergi Aboneliği	50,00 TL
12 Aylık Kurum Aboneliği	250,00 TL
12 Aylık Yurt dışı Abonelik	150,00 Dolar

Tasarım: AREN Tanıtım Hiz. Ltd. Şti. 0. 312 430 70 81 •

www.arentanitim.com.tr

Baskı: EPAMAT Matbaçlık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

İÇİNDEKİLER

3

GENEL BAŞKANDAN / Mehmet ÖZ

Yeniden "Çözüm" Sayıklamaları

6

AYIN YORUMU / Nuri GÜRGÜR

Bugünleri de Aramamak İçin

10

DÜŞÜNCELER / Milay KÖKTÜRK

Yeni Çağ'da Kimlik Sorunu

15

DÜŞÜNCELER / Hasan BACANLI

Andımız Söylenmeli mi?

18

DÜŞÜNCELER / Süleyman ERYİÇİT

Pozitif Bilim ve İnsanın Anlam İhtiyacı

21

DOSYA TAKDİM / Serdar SAĞLAM

Şehirlerimizin Yeni Yüzü: Çok Katlı Binalar ve Gökdelenler

24

DOSYA / Serdar SAĞLAM

Şehirlerimizin Yeni Çehresi: Gökdelenler

32

DOSYA / Emel YİĞİTTÜRK EKİYOR

Mahallenin Küresel Yüzü: Yeni Nesil Mahalle

38

DOSYA / Cem Serkan ATLI

İstanbul ve Paris Gökdelenleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme

45

**DOSYA Zeynep Serap TEKLEN AKSÜRMELİ
Zeynep SANCAKTUTAN**

Ankara'nın İhtişamlı Kuleleri: Çukurambar Rezidansları

50

DOSYA / Hayati BEŞİRLİ

Kentli Olmak Üzerine

53

DOSYA / Lütfü ŞAHSUVAROĞLU

Zürafaya Özenen Köpek Şehir - Şehir Emini - Her İkisinin Ruh Mimarisi

59

DOSYA / İbrahim ATABEY

Şehirleşme, Şehirleşme ve Dil

62

DOSYA / Metin ÖZARSLAN

Semt, Mahalle, Sokak, Ev veya Farkında Olmadan Kaybettiklerimiz

64

DOSYA / Ş. Adnan ŞENEL

Yatay Çokluktan Dikey Yalnızlığa

66

AKADEMİK / Ahmet OĞUZ - Nuran KILAVUZ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Demokratikleşme ve Atatürk

73

AKADEMİK / Turhan YÖRÜKÂN

Yapısal - Fonksiyonalizm Açısından Bir Toplumun Olmazsa Olmazları

79

PORTRE / Elman GULİYEV

Cengiz Dağcı (1919-2011)

84

GEZİ / Tamercan ÇAĞLAR

Almanya ve Avusturya Gezisi: Avrupa'da Türk İzi Aramak

87

KÜLTÜR/SANAT / Mustafa ÇETİN

Her Yıl Bir Türk Büyüğü "Cengiz Dağcı"

89

KİTAP / Fatih AKMAN

Aziz Sançar'ın Kendi Kaleminden Hayatı ve Bilimi

91

TÜRK DÜNYASINDAN / HABERLER

92

TÜRK OCAKLARI / HABERLER

96

Serdar SAĞLAM

ÇİZGİLER

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E DEMOKRATİKLEŞME VE ATATÜRK

Ahmet OĞUZ * - Nuran KILAVUZ **

'Zülüm Yanar Ateştir. Kanun sudur,
akarsa nimet yetişir.'
(Kutadgu Bilig'den)

Giriş

Osmanlı Devleti diğer Türk devletlerinde olduğu gibi geleneksel Türk idaresiyle yönetilmiştir. Türk töresine göre han soyu Mete Kağan'dan beri kutlu sayılmış ve onun etrafında şekillenen bir hükümlerlik anlayışı benimsenmiştir. Tarihi tekemmül içinde hemen hemen bütün Türk devletlerinde bu kural geçerli olmuştur. Güçlü hükümdarlar geldiği zaman güçlü devletler kurulmuş, diğer türlü de büyük devletler kısa zamanda dağılıp gitmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin de adeta yukarıdaki kurala göre bir ömür döngüsü yaşamıştır. Osmanlılar diğer Türk devletlerinden farklı olarak mülk hanedanın ortak malı olma ilkesi yerine güçlü olan padişah yaparak uzun ömürlü bir devlet olmanın yolunu bulmuştur. Kuruluş ve gelişme döneminde yetenekli padişahlar zamanında devlet ilerlemiş, kafes hayatıyla beraber başlayan süreçle durum tersine dönmüştür. Orta Asya'dan başlayan süreçle beraber Osmanlı Devleti'nde her ne kadar gelişmiş bir müesseseler bütünü oluşturulmuş olsa da Türk devletleri kendisinden önceki devletlerin yönetim anlayışını hemen hemen muhafaza etmişlerdir.¹ Geleneksel anlamda yönetilen Osmanlı Devleti'nde batıdaki gelişmeler neticesinde Avrupa'daki demokratik uygulamalardan etkilenmiş ve mutlak yönetimden meşrutî yönetime doğru bir geçiş olmuştur. Batıdaki gelişmelere paralel olarak Osmanlı aydınları oradaki fikri gelişmeleri takip etmeleri neticesi meşrutiyetle yönetilme ilkesini benimsemişlerdi. Bu etkilenmeyle Kanun-ı Esasî'nin ilanı ve I. Meşrutiyet süreci başlamış, demokratikleşmenin ilk adımları seçilmiş bir meclisin oluşumunu getirmiştir. Ardından zorlu bir mücadeleyle anayasa tekrar ilan edilmiş ve II. Meşrutiyet'le demokratik bir yönetim oluşturulmak için çabalar başlamıştır.

II. Meşrutiyet yılları Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecine denk geldiği için ne anayasanın uygulanması ne de demokrasi geleneğinin oluşması mümkün olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti ilanı ile yeni dönemde kurtuluş savaşından sonra kurulan yönetim Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde şartların uygunluğu çerçevesinde demokratik adımları yavaş yavaş atmıştır. Seçilmiş bir meclis, Osmanlıdan itibaren uzun süreden beri Türk siyasal hayatının vazgeçilmezi olmuştur. Kesintilerle de olsa meclise dayalı demokratik yönetim modeli halen benimsenmiş ve devam ettirilmiş durumdadır.

Osmanlı Devletinde, devleti yönetme anlayışı yu-
karıda kabaca tasvir edildiği şekliyle uzun süre devam etmiştir. Bu süreç Yeni Osmanlılar'ın ortaya çıkmasıyla değişmeye başlamıştır. Yeni Osmanlılar kamuoyu oluşturmak ve seslerini duyurmak amacıyla basını kullanmışlardı. Basın önceleri devletin yaptığı faaliyetleri halka anlatma faaliyeti olurken özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra hükümete karşı muhalefetin yapıldığı bir organ haline gelmiştir. Şinasi'nin çıkardığı Tasfir-i Efkâr gazetesiyle Osmanlı toplumunu yönlendirmeye çalışılmıştır.³ Bu şekilde başlayan muhalif basın anlayışı Namık Kemal ile zirveye çıkmıştır. Özellikle Tanzimat uygulamalarının karşısında Osmanlı aydınları yeni bir muhalif cephe oluşturmuşlardı. Sadrazam Âlî Paşa'nın kendisi hakkında gazetelerde çıkan muhalif yazılara dayanamayarak sansür uygulaması muhalif gençliğin Avrupa'ya kaçmasına sebep olmuştu. İstanbul'da olduğu gibi orada da gazete çıkarıp mücadelelerine devam etmişlerdir. Bu esnada görüşleri meşrutiyetten yana değişen ve gelişen bu muhalif gençler, fikri dinamikle-
rinde geleneksel devlet yönetimine alternatif bir model oluşturmayı başarmışlardı. Mustafa Fazıl Paşa'nın Mısır

veraset meselesi sebebiyle hükümete muhalif guruba katılması Avrupa'da meşrutiyet taraftarlarını güçlendirmişti. Orada çıkardıkları gazetelerle İstanbul'daki meşrutiyet taraftarlarına hem destek veriyorlar hem de fikir olarak onları besliyorlardı. Bu sayede İstanbul'da gizli de olsa saklanmayı başararak kalan meşrutiyet taraftarlarını diri tutuyorlardı. Fakat Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatiyle Mustafa Fazıl Paşa'nın yurda dönmesi muhalefeti zayıflatmıştı.⁴ Ancak cılızlaşan muhalefetin meşrutiyet fikri sönmemiş, aralarına aldıkları büyük devlet adamlarıyla güçlenerek devam etmiştir. Bunlar arasında en önde gelenleri olan Mithat Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa'nın meşrutiyet için gösterdikleri çabalar netice vermiştir. Sultan Abdülaziz'i istemeyen bir muhalif gurupla da güçlerini birleştiren meşrutiyet taraftarları V. Murat'ın tahta geçmesini sağlamışlardır.

Meşrutiyete Giden Yolda Saltanat Değişiklikleri

Sultan Murat tahta çıkınca beklenti meşrutiyet idaresinin gelmesiydi. Onu tahta çıkaran guruplar anayasalı bir yönetime geçişin önündeki padişah engelinin kalktığını düşünüyorlardı. Bunun için Kanun-i Esasi ilan edilmesi gerekiyordu. Fakat tek engelin padişah olmadığı ortaya çıkmıştır. Bütün heveslerine rağmen Yeni Osmanlılar'ın beklentileri şimdilik boşa çıkmıştı. Her ne kadar meşrutiyet yanlıları sürgünden dönmüş ve Yeni Osmanlılar'ın önde gelen adamlarından olan Ziya Paşa Mabeyn Başkâtibi olsa da işler pek yolunda gitmiyordu.⁵ Zira ihtilalle gelen Sultan V. Murat akıl sağlığını kaybettiği için devlet adamları Kanun-i Esasi'nin ilanına odaklanamamışlar, sultanın akıl sağlığı ile ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Bir başka mesele ise Yeni sultanı tahta çıkaranlar arasında fikir birliği olmamasıydı. V. Murat'ın hükümet programı niteliği taşıyan ve üstelik geç yayınlanan hatt-ı hümayunda meşrutiyetle ilgili bir ifadeye yer verilmemişti. Meşrutiyet yanlıları her ne kadar zafer kazanmış gibi görünse de gerçekte tam olarak hükümet işlerine hâkim değillerdi. Gidişat beklenmeye başlanmıştı. Tam bu sırada adeta meşrutiyet bekleyenlerin imdadına 'Çerkes Hasan Vak'âsı' yetişmiştir. Bu olayla meşrutiyet rejiminin önündeki en büyük engel olarak görülen Hüseyin Avni Paşa, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sürecine karşı çıkan bir subayın hükümet konağını bastığı bir cinayete kurban gitmişti.⁶ Avni Paşa, dönemin etkili isimlerinden olması hasebiyle onun karşı çıktığı bir meseleyi Süleyman Hüsnü Paşa zaten rütbesi küçük olduğu için savunamamıştı.

Öte yandan, Sultan Murat'ın akıl sağlığının düzelmeyeceği kanaati ortaya çıkınca Mithat Paşa ve çevresindekiler yeni arayışlara yönelmişlerdi. Mithat Paşa ve onu destekleyen ekibi Sultan V. Murat'ın hastalığının doktor raporlarıyla sabitlenmesi üzerine tedavi edilmeyeceği yönünde doktorlardan gelen raporlar üzerine Şehzade Abdülhamit Efendi'yle görüşmeye karar

vermişlerdi.⁷ Şehzade ile meşrutiyetçiler adına Mithat Paşa birden fazla görüşme yapmıştı. Bu görüşmelerde Şehzade, Mithat Paşa'nın beklentilerini karşılayacak şekilde konuşmuştur.⁸ Şehzade Yeni Osmanlılar'a meşrutiyete karşı olmadığını, birlikte çalışmalarının memleketi kurtaracağı yönünde açıklamalar yapması ve samimi davranması meşrutiyet taraftarlarını ikna etmişti.⁹ Bunun üzerine Sultan V. Murat'ın akıl sağlığının düzelmeyeceği yönünde verilen fetva ile tahttan indirilmiştir. Onun yerine Sultan II. Abdülhamit, meşrutiyeti ilan edeceği sözüyle tahta çıkarılmıştı. Yeni Sultan, İstanbul'da son zamanlarda yaşanan kasvetli havayı dağıtmak amacıyla etrafına sıcak mesajlar vermiştir. Saraya ve padişaha karşı güven telkin etmeye çalışmış, Namık Kemal'i saraya davet ederek kabul etmiştir. Halen sadrazam olan Mütercim Rüştü Paşa'yı benim ve milletimin babası sıfatlarıyla taltif ederek yerinde bırakmıştı.⁹ Bütün bunlarla beraber olumlu bir yönetim anlayışı çizmesine rağmen Yeni Sultan, kendisinden beklenen meşrutiyeti ilan etme sözünü pek tutacak gibi görünmüyordu. Zira yayınlanan hatt-ı hümayunda konuyu çağırıştırır herhangi bir ifade bulunamamıştı. Yeni Sultanın, Mithat Paşa'ya verdiği Namık Kemal veya Ziya Paşa'yı mabeyn kâtipliğine getirme sözünü de tutmamıştı. Bu da gösteriyor ki meşrutiyetin ilanı süreci sıkıntılı geçecektir. Nitekim de beklenildiği gibi öyle olmuştur.

Osmanlı Devletinde Rejim Değişikliği; Kanun-ı Esasi'nin İlanı(23 Aralık 1876)

Yeni Osmanlılar ve genelde de meşrutiyet taraftarları hedeflerine çok yaklaşmış gibiydiler. Askeriyeyi elinde tutan ve meşrutiyete karşı olan Hüseyin Avni Paşa'nın bertaraf olmasıyla işlerin kolay ilerleyeceği izlenimi verse de durum tam aksi olmuştur. Abdülhamit, meşrutiyet rüzgârının sert estiğini ve kendisinin ihtilal ile geldiğini biliyordu. Ancak meşrutiyet fikrine de de pek taraftar görünmüyordu. Dışarda ise işler içerden de kötüydü. Uzun süredir devam eden Balkanlardaki isyanlar şiddetini gittikçe artırmıştı. Balkanlardaki asilerin destekçisi Rusya, ayrılıkçılar silah, para ve moral desteği verdiği gibi diğer Avrupa devletlerini de yanına çekerek Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakma siyaseti izliyordu. İngiltere'de hükümetin değişmesi Rus politikasına yardım etmişti. Muhafazakârların yerine liberaller iş başına gelmiş, onlar da Osmanlı lehine değil Rusya ile ticaret yapma siyaseti üzerine stratejilerini kurmuşlardır.

Sultan Abdülhamit içerde ve dışarda devletin içine düştüğü durumdan kurtulması için aradığı çareyi 19 Aralık 1876'da Mithat Paşa'yı sadrazamlığa getirmekte bulmuştu. Çünkü saray ve çevresinde Mithat Paşa lehine bir hava vardı. Bu durum anayasa açısından olumlu bir gelişmeydi. Devleti siyaseten yalnızlıktan kurtaracak kişinin ancak Mithat Paşa olduğu kanaati yayılmıştı. Sultanın Mithat Paşa'nın İngiltere'nin desteğini

alacağı ve Rus baskısını önleyeceği gibi bir beklentisi de vardı. Saraya yakın olan Ahmet Cevdet Paşa, Ethem Paşa, Mahmut Paşa gibi kimi paşaların meşrutiyete ve Mithat Paşa'ya karşı olmaları bilinmesine karşılık padişah Mithat Paşa lehine bir karar vermişti.¹⁰

Mithat Paşa sadrazam olduğunda nihayet bir anayasa ilan edilmesi için gerekli ortam hazırlanmıştı. O, devletin kötüye gidişini Osmanlı padişahlarının kötü idaresine ve kanunsuzluğa bağlıyordu. Eğer kanunla yönetilen bir devlet olur, padişahlar da buna uyarsa devletin daha iyi yönetileceğini düşünüyordu. Yeni Osmanlılar'ın öteden beri ortaya attığı *Osmanlılık* fikrini benimsemiş ve o doğrultuda bir meşrutî sistemin yararına inanmıştı.¹¹ Avrupa'daki gelişmeler ve fikri baskılar Osmanlı Devleti'nin İslahat Fermanı'nın ötesinde gayri Müslimlere daha geniş haklar verilmesini kaçınılmaz hale getirdiği düşüncesindeydi. Yeni Osmanlıları da arkasına alarak içerde sağladığı desteği dışarda parlamenter rejimle yönetilen devletlerin elçileriyle temas kurarak sağlamaya çalışmıştı. Kendisini sadrazam olması dolayısıyla kutlamaya gelen elçilerle anayasayı dahi görüşmüştü. İngiliz elçisi Elliot açıkça destek verdiğini söylemişti.¹² En son olarak bir anayasa hazırlanması kararı Meclis-i Has ve Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve Mithat Paşa'ya yetki verilmişti. Mithat Paşa da bir komisyon kurmuştur.¹³ Komisyonunda Osmanlılık ruhuna uygun olarak dönemin etkin isimleri Müslim ve gayri Müslim olmak üzere yer almıştır.

Bilindiği kadarıyla komisyona Mithat Paşa, Sait Paşa ve Süleyman Paşa tasarısı olmak üzere üç tasarı gelmiştir. Mithat Paşa tasarısında üçte birini padişah atamak üzere 120 mebus öngörülmüş sadrazam unvanı yerine başvekil denilmesi ön görülmüş, Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiş ve Osmanlı tabiri Müslim gayri Müslim halkın tümünü temsil etmesi benimsenmiştir. Sait Paşa ise yedi yüz elli kişilik bir parlamento ve Ayan Meclisi ön görmüştü.¹⁴ Süleyman Paşa tasarısı ise padişahın yetkilerini korumakla beraber parlamenter rejimde demokratik hakların güçlendirilmesini istemiştir. Bunun yanında diğer tasarılarından farklı olarak bireysel özgürlükleri öne çıkaran nitelikteydi.¹⁵ Anayasa hazırlama komisyonunun çalışmaları alt komisyonlarla desteklenerek incelenmiştir. Komisyonun çalışmalarını bizzat Mithat Paşa titizlikle takip etmiştir. Anılan komisyona yukarıda bahsedilen tasarılarından başka tasarılar da gelmiş ve değerlendirilmiş olmalıdır. Komisyonunda Osmanlılık fikri doğrultusunda tüm tebaanın müşterek kabul edeceği nitelikte bir anayasa hazırlamak ve geniş bir mutabakat sağlamak amacıyla gayri Müslimler de komisyonda görev almıştı. Bu aynı zamanda dış dünyaya da anayasanın Müslüman ve gayri Müslümlere de eşit haklar getireceğini anlatmayı da hedeflemiş olmalıdır. Örneğin bu komisyonda Şura-yı Devlet azası Ohannes Efendi, Galatasaray Lisesi müdürü Sava Paşa gibi dönemin etkin isimleri bunlardandı.¹⁶

Mithat Paşa'nın başkanlığında özenle hazırlanan ve son şekli verilen anayasa metni Padişaha sunulmuştur. Sultan II. Abdülhamit, hükümlerlik haklarından taviz vermemek için o da titizlikle her maddesini incelemiştir. Hatta Sultan, güvendiği adamlarına şüphe duyduğu anayasa maddelerini kontrol ettirerek yorumlatmıştır. Mithat Paşa'ya göre Rusya'nın baskılarıyla harekete geçen Avrupa devletlerini ve kamuoyunu yatıştırmak için gayri Müslimlerin de haklarını gözetilen bir anayasa, İstanbul'da toplanacak olan konferansa yetiştirilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Böylece Balkanlar'da isyanlarla ortaya çıkan savaş havası dağılacak ve Rusya'yla olası bir savaş yaşanmayacak beklentisi vardı. Balkanlarda ve tüm Osmanlı ülkesinde gayri Müslimlerin hakları anayasa ile teminat altına alınacaktı. Fakat durum böyle olmadı. İstanbul'da tersane konferansına katılan devletler ilan edilen Kanun-ı Esasi'yi dikkate almadılar ve isteklerinde diretiler. Bu durum Mithat Paşa için hiçte iyi olmamıştır.

Kanun-ı Esasi Avrupa devletleri nazarında istenilen etkiyi yapmamıştı. İngiltere ve Rusya'nın istekleri bir birine yakın olduğu için birlikte hareket etmişlerdi. Dolayısıyla diğer devletler de Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmışlardı. Mithat Paşa, özellikle İngiltere'nin desteğini anayasa ilanı ile alabileceğini düşünüyordu. Fakat İngiltere'de de Avrupa'da da havanın farklı estiğinin farkına varamamıştı. Bu yüzden Mithat Paşa'nın etkisinde toplanan Meşveret Meclisi, İstanbul Konferansı'nın da Londra Konferansı'nın da kararlarını konferansa katılan devletlerle müzakere etmeden reddetmişti. Sultan II. Abdülhamit, Avrupa devletlerinin özellikle Rusya'nın isteklerinin mümkün olduğunca karşılanarak yumuşatılması gerektiği kanaatindeydi. Savaşa girilmesini istemiyordu. Avrupa kamuoyunu ve diğer devletlerle ilişkilerde geline durumu Mithat Paşa'dan daha iyi tahlil etmiş olmalıydı. Bu yüzden savaşa karşı olmasına rağmen Mithat Paşa'nın aşırı düşüncelerinden çekindiği için padişahlık otoritesini kullanmamıştı. Mithat Paşa kararların müzakere edildiği Meşveret Meclislerinde baskın bir rol oynamıştır.

Bu iç ve dış şartlar altında ilan edilen anayasa beklenen rahatlama havasını verememişti. Padişahın hükümlerlik haklarının genişletilerek anayasal güvenceyle teminat altına alınması, Ayan Meclisi'nin aşırı yetkileri, 113. Madde ile padişaha adeta sınırsız haklar verilerek sürgün etme hakkının olması Kanun-ı Esasi'nin zayıf taraflarıydı. Haklar ve özgürlükler anayasa da teminat altına alınmış olmasına karşın uygulamada eksikler vardı. Özellikle 113. Maddenin varlığı bireysel özgürlükleri sınırlıyordu. 113. Maddeden önce verilen haklar adeta sonradan aynı metinde geri alınıyordu. Üstelik anayasanın yaptırım gücü de sınırlıydı. Seçilmiş bir Mebuslar Meclisi vardı ama onun da kanun yapma gücü Ayan Meclisi'yle sınırlanıyordu. Üstelik padişah

hın reddettiği kanun tasarılarının tekrar meclise gelmesi imkânsız gibiydi. Bütün bunlarla anayasa adeta padişahın mutlak yetkilerini anayasayla taçlandırmış gibiydi.¹⁷

Anayasanın beklentileri karşılama da ilk defa bir anayasanın ilan edilmiş olması ilgili çevreleri memnun etmişti. Fakat uygulama bekleneni verememişti. Mithat Paşa'nın anayasaya güvenerek 'Arkamda kos koca millet var.' demesine karşılık 113. Maddenin ilk kurbanı kendisi olmuştu.¹⁸ Kanun-ı Esasi'nin amir hükmü gereğince seçilmiş bir meclis açılmış ve kısa da olsa çalışmıştır. Ancak Rus savaşının ağır koşulları bahane edilerek meclis kapatılmış, anayasa da askıya alınmıştır. Savaş bahane edilmişti. Gerçekte ise Osmanlı kurumları içinde yer bulamayan seçilmiş bir meclis ile kanun yaparak yönetilme mantığı devlet katında henüz oluşmamıştı. Meclis kurumsal kimlik olarak devlet organları içerisinde yer bulamamıştır.¹⁹ Sultan Abdülhamit de kendisine anayasayla verilen yetkiyi kullanarak Meclis-i Mebusan'ı kapatmış, mebusları da memleketlerine göndermiştir. Anayasanın yeniden ilanı ve meclisin açılması uzun bir mücadeleyi gerektirmiştir.

Demokrasi Yolunda Yeni Bir Gurup Yeni Bir Mücadele; İttihat ve Terakki

Sultan Abdülhamit, anayasanın kendisine tanıdığı haklar çerçevesinde Kanun-ı Esasi'yi yürürlükten kaldırıp meclisi feshetmiştir. Buna karşılık Ayan Meclisi açık kalmış, üstelik anılan meclise yeni atamalar da yapılmıştır. Meşrutiyet fikrinin en büyük savunucusu olan basın dâhil hiçbir yerden anayasanın askıya alınmasına tepki gelmemiştir. Basında hiçbir yazı yazılmamış, yorum da yapılmamıştır. Hükümet Rus savaşının ardında bıraktığı sorunlarla uğraşmıştı. Mithat Paşa'nın 1884 yılında Taif'te ölümüyle padişahın devlet içindeki ağırlığı giderek artmaya başlamıştır. Bu baskıya karşı Osmanlı Devleti'nin en seçkin okullarından olan Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye öğrencileri anayasanın tekrar yürürlüğe konması için mücadeleye başlamışlardır. Abdülhamit'in de desteklediği bu okullar modernleşme sürecinin lokomotifleri olmuşlardır.²⁰ Ama buna karşın sultana karşı da anayasanın yeniden ilan edilmesinden yana tavır almışlardır. Yeni bir aydın tipi olarak ortaya çıkan bu gençler, Yeni Osmanlılar'ın özellikle de Namık Kemal'in fikirlerini okumuşlardı. Tıbbiye öğrencileri 1889 yılında yani Fransız İhtilali'nin yüzüncü yılına denk gelen bir tarihte -ya da tesadüfi olarak- İttihad-i Osmani derneğini kurarak sistematik muhalefete geçmişlerdi.²¹

Bu örgüt, İstanbul ve taşradan başka Mısır ve Avrupa'nın pek çok ülkesinde Abdülhamit karşıtlığı ve Meşrutiyet taraftarlığıyla mücadeleye başlamıştır. Bu mücadelelerine karşılık hiçbir zaman ortak bir fikir etrafında birleşik bir gurup oluşturamamışlardı. Genel isimleri Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olmasına

rağmen bu çatı altında büyük bir birlik sergileyememişlerdir. Kimi yazarlarca derin bir fikri altyapılarının olmadığı, sırf Abdülhamit'in politikalarına karşı reflexlerle muhalefet ettikleri de söylenmiştir.²² Ancak şurası da muhakkak ki Türk siyasi hayatının şekillenmesinde İttihatçı muhalefetin katkısı muhakkaktır. Türk entelektüel hayatının gelişiminde, batı ile Osmanlı aydınının iletişim kurmasında, Avrupa siyasetini anlama ve Türk dünyasına aktarmada, şark meselesi ve Osmanlı Devleti'nin geleceği gibi pek çok konuda İttihatçılar önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bu geniş fikri mücadelelerine rağmen II. Meşrutiyetin ilanında İttihatçıları başarıya ulaştıran sivil fikri kanat değil, askeri kanadın Makedonya yapılanması önemli rol oynamıştır. Bahaddin Şakir²³'in Avrupa'ya gidişi İttihatçıların fikri zeminde toparlanmasını sağlamıştır. Fakat asker kökenli İttihatçıların Reval görüşmelerinde İngiltere ile Rusya'nın birleşerek Osmanlı Devletini parçalayacağı haberleri ihtilalin ateşini yakmıştır. Makedonya'da Kanun-ı Esasi'nin ilanı için çıkan isyan başarıya ulaşmış ve Kanun-ı Esasi tekrar ilan edilmiştir. İttihatçıların meşrutiyet idaresini içselleştirdikleri, demokrasinin kurallarını içlettikleri her ne kadar söylene-mese de Türk demokrasisinde önemli bir çığır açtıkları muhakkaktır.

İttihatçıların meclis açıldıktan sonra öncelikle ilk yaptıkları işlerden birisi Kanun-ı Esasi'nin demokrasiye aykırı maddelerinin ayıklanması olmuştur. Bunlardan bazıları şöyleydi; vükela yani bakanların padişaha değil de meclise karşı sorumlu olması, sadrazamın bakanları ataması, hükümet programının kamuya ilan edilmesi gibi pek çok demokratik unsur II. Meşrutiyet anayasasında yenilik olarak getirilmiştir.²⁴ Fakat uygulama istenilen başarıyı gösterememiştir. İttihatçıların önlerinde önceden görülen demokratik bir tecrübe olmadığı için yönetimleri adeta el yordamıyla olmuştur. Fakat iktidarda kaldıkları süre içinde ülkeyi demokratik olmayan yöntemlerle idare etmişlerdir. İdari tecrübeleri olmadığı için kendilerini yönlendirecek ne devlet gele-neği de yetişmiş bir kadroları vardı. Üstelik parti disiplinini de birçok ilkenin önünde gelmekteydi. Buna karşın İttihat ve Terakki Partisi ülkenin kalkınması için de çalışmış, devlet yönetimini modernleştirmek amacıyla dışardan yabancı uzmanlar getirtmiştir. Bu uzmanların görevi mevcut düzenin işleyişini Avrupa tarzında yeniden tanzim etmektir.²⁵

II. Meşrutiyetin önde gelen İttihatçı liderleri demokrasinin ilkelerinden önce partinin ya da cemiyetin prensiplerini öne almışlardır. Buna karşın Türk idare tarihine demokrasi kültürünü getirmişlerdir. İmparatorluğun çalkantılı bir döneminde olmaları, yıkılışın çatırtilarını duymaları hata yapmalarını da kolaylaştırmıştır. Vatanperver ve milliyetçi olduklarından hiç şüphe duyulmayan bu Türk aydınları, yeni kurulan Türkiye Cum-

huriyeti'nin köşe taşları olmuşlardı. İttihatçıların çoğu zaman gölgesinde kalan Mustafa Kemal Paşa bunlardan biridir. O, ordunun siyasete karışmasını kesinlikle istemeyen hatta İttihat ve Terakki ile fazla ilgisi olmayan bir subay olarak nitelendirilmektedir.²⁶ Fakat bu durum ülke sorunları ile ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Daha Harbiye Mektebi'nde iken arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) ile gizlice dergi çıkardığı gerekçesiyle takibe alınmıştı. Bu takibattan gizli bir örgüte dâhil olmadıkları ve katılmadıkları neticesi çıkınca suçsuz bulunmuştu.²⁷ Mustafa Kemal, daha öğrencilik yıllarında bile ordunun siyasetten uzak tutulması ilkesi doğrultusunda hareket ederek demokrasi ilkelerinden birini ta o zamandan benimsediğini göstermişti.

Anayasayı demokratik hale getirmek için de büyük gayret göstermişlerdi. İttihat ve Terakki'nin üzerinde durduğu bir diğer tartışma Anayasa'da gerekli değişikliklerin yapılmasını sağlamaktı. Değişikliklerle ilgili olarak 19 Ağustos 1909'da Heyet-i Ayan bir kararname çıkarmıştı. Bu kararnameye göre 1876 Anayasası'nın bazı maddeleri değiştirilmiş, bazı maddeleri de kaldırılmıştır. Böylece yeniden yapılan düzenlemelerle daha demokratik bir anayasa ortaya çıkmıştır. Yeni düzenlemeyle anayasada yapılan değişiklikler sultanın yetkileri daraltılırken Meclis-i Mebusan'ın yetkilerini artırmıştır. Örneğin yeni düzenlemeyle bakanların ataması padişah tarafından değil meclis tarafından yapılması kararı getirilmiştir. Mebusların kanun teklifinde bulunmaları kesinleşti. Meclisi toplantıya çağırma hakkı padişahattan alındı ve meclisi dağıtma yetkisi de oldukça sınırlandırılmıştı. Meclise, yabancı devletlerle yapılan anlaşmaları onaylaması koşulu ve hükümeti düşürme yetkisi verilmiştir. Toplantı ve gösteri yapma özgürlüğü genişletilmiş. Bu sayede siyasi parti ve dernek kurma hakkı sağlanmış oldu. Anayasada var olan ve özgürlükleri kısıtlayan 113. Madde yürürlükten kaldırılmıştır.²⁸

1909 değişiklikleriyle yasama gücünü ele alan meclis, milletin sıfatını daha yetkin bir şekilde taşıyan güçler dengesi de meclis lehine bozulmuştur. Şurası da muhakkak ki millet egemenliği kavramı anayasayla oluşmadığı gibi padişahın anayasayı değiştirme yetkisi de kendisinde bırakılmıştı.

İttihatçılar seçimlerde ise büyük başarılar göstermişlerdi. Meclisi oluşturan seçimler Kasım sonu ile Aralık başında yapılmıştır. İttihat ve Terakki Partisi iki yüz seksen beş milletvekilinin yüz altmışını kazanmıştı. Meclis padişahın nutkuyla açılmıştır. İttihat ve Terakki başlangıçta meclise hâkim olmamış sadece denetlemekle yetinmişti. Parti 1909-1912 döneminde 'iktidar partisi' olarak nitelendirilmişse de bu süreci iktidara tırmanma evresi olarak değerlendirmiştir. Bu arada kabineye güvendikleri partili arkadaşlarını yerleştirerek yönetimi tanımayı amaçlamışlardı. İçerde ve dışarıdan gelen baskılar, meclis içi muhalefet meclisin özgün bir

şekilde çalışmasını engellemiş, meclis çalışmayacak duruma gelince 18 Ocak 1912'de feshedilerek seçimlere gidilmesi kararı alınmıştır. Yeni meclise muhalefet altı mebusla girerken İttihatçılar iki yüz altmış dört mebusla girmişlerdi. İttihatçılar ezici çoğunlukla seçimleri kazanmalarına karşın o oranda itibar kazanamamışlardı. Ülkedeki siyasal çalkantı, Trablusgarp Savaşı ve Rumeli'deki ayaklanmalar partide ve ordu içinde rahatsızlığa sebep olmuştu. Partinin muhalif kanadı parti politikalarını eleştirmek amacıyla 'Halaskar Zabitan Gurubu' adıyla bir oluşum meydana getirmişlerdi. Bu gurup etkili oldu ve İttihatçı olmayan yeni bir hükümet kurmuştur (16 Temmuz 1912). Bu süre zarfında ülke yeni hükümet kurulana kadar yaklaşık yirmi ay kanun hükmünde kararnamelerle yönetilmiştir.²⁹ Ardından Sa'it Halim Paşa'nın kurduğu hükümetle İttihat ve Terakki Partisi Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar yönetimde kalmıştır. Bu sürede İttihat ve Terakki Partisi keyfi bir yönetim sergilemiştir. Savaşın sonunda Vahdettin, İttihatçı Meclisi kapatarak İtilaf devletlerine şirin gözükme çalışmıştır.³⁰

Yeni Devletin Kuruluşunda Demokratikleşme

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilip 21 Aralık 1918'de meclisin kapatılmasıyla ülke içinde ve dışarıda önemli gelişmeler olmuştur. İttihatçıların bir kısmı memleketi terk etmiş, bir kısmı da Anadolu'ya Müdafaa-ı Hukuk Dernekleri'nin içinde faaliyet göstermiştir. Bu arada Sultan Vahdettin tahtta çıkmıştı. Ancak hükümet değişiklikleri ve Anadolu'nun Mondros mütarekesi gereğince işgale maruz kalması içerde büyük karışıklıklara sebep olmuştur. Anadolu'da kurtuluş mücadelesinin başlaması İstanbul'daki dengeleri de değiştirmiştir. İstanbul'da 12 Ocak 1920'de açılan Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'un işgaliyle sona ermiştir. Millettin kaderine yön verecek siyasi iktidar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla İstanbul'dan Anadolu'ya geçmişti. İktidar, İstanbul'daki mutlak monarşi yerine kaynağını halktan alan bir yönetime bırakmıştı.

Ancak Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesi gereğince İtilaf Devletleri'nin Anadolu'nun bazı yerlerini işgal etmesi zor bir süreci doğurmuştur. Bu zor süreç aynı zamanda mecliste demokratik bir oluşuma da zemin hazırlamıştı. Wilson Prensipleri'ne rağmen Anadolu'nun hızla işgal edilmesi halkın direniş gücünü artırmıştır.³¹

Bu direnişi örgütleyen Müdafaa-ı Hukuk dernekleri vatanın kurtuluşu için zorunlu olarak silaha sarılmışlardı.³² Başlangıçta bölgesel nitelikte olan bu direnişin başına Mustafa Kemal Paşa'nın geçmesiyle Anadolu'da işgalcilere karşı düzenli bir mukavemetin oluşması sağlanmıştır. Anadolu işgallere karşı direnmeye çalışırken Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in Yunanlılara verilme-

si sebebiyle Anadolu'da direniş hız kazanmıştı. İzmir'in Yunan işgaline maruz kalacağı söylemlerine karşın Osmanlı hükümetinin hareketsiz kalması Red-i İlhak Cemiyeti'nin kurulmasıyla İzmir'de direniş başlamıştır.³³ İzmir'de ve Anadolu genelinde resmi otoritenin haricinde işgallere karşı direniş hareketleri 'milli irade'nin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

İzmir'in işgali ve Anadolu'da siyasi bir hareketin başlaması milli iradenin kuvvetlenmesi ve demokratik bir şekil almasını hızlandırmıştır. Zira İzmir, uluslararası anlaşmalar gereğince de haksız olarak işgal edilmişti.³⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıkmasıyla paralel olarak işgale karşı genel bir direniş başlamış ve Mustafa Kemal Paşa da bu direnişin liderliğini ele almıştır. Mustafa Kemal'in Karadeniz bölgesinde Rumlar'ın asayişi bozduğu yönünde hükümete rapor vermesi İstanbul'a çağırılmasına sebep olmuştur. Paşa'nın Müdafaa-ı Hukuk yapılanmasını desteklemesi ve Anadolu'da bildiriler yayınlaması, kongreler yapması işgal devletlerini özellikle İngiltere'yi rahatsız etmiş, artık İstanbul Hükümeti için de ok yaydan çıkmıştı.³⁵ Direnişin bu şekilde millete yaslanması milli iradenin ortaya konmasını sağlamıştır. Aynı zamanda ülke çapında mitinglerin yapılmasını sağlamış, direnişin millete dayanmasının sebebi ve kaynağını oluşturmuştur.³⁶

Mustafa Kemal'in ilk icraatlarından biri olan Amasya genelgesi, daha o günden millet iradesinin tecelli edeceğini gösteren önemli ipuçları vardı. Mustafa Kemal Paşa, gizli bir toplantıyla bir kısım arkadaşlarını Amasya'da vatanın kurtuluşunu ve hatta yönetim şeklini belirleyen gizli bir genelge yayınlamıştı. Genelgede yeni kurulacak devletin yönetim şeklinin nasıl olacağı konusunda bilgi vardı. Bu genelgede millet iradesini konu alan 'Milletin istiklalinin yine milletin azim ve kararıyla kurtulacağı' yönünde alınan karardır.³⁷ Amasya Genelgesi aynı zamanda milli iradenin kararlarının tecelli edeceğini gösterilmesi yanında milli bir kongrenin toplanmasını öngörmesi açısından da kayda değerdir. Mustafa Kemal'in attığı bu adımlar demokrasiyle idare edilecek bir devlet kurma sürecinin başlangıcı açısından dikkate değer gelişmeler ifade etmektedir.³⁸

Amasya Genelgesi'nin ardından doğu vilayetlerini temsilen toplanan Erzurum Kongresi; katılımcıları itibarıyla bölgesel olan, halkının Ermenilerle mücadelesinde demokratik yollarla sesini duyuran millet iradesini tecelli ettiren bir düşünceyle toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa kongreye davet edilmiştir. Kararları itibarıyla bütün bir ulusu ilgilendiren nitelikte adımlar atılmıştır. Bölge halkı Mustafa Kemal'den de güç alarak Müslüman Türk halkının Ermenilere ezdirilmemesi ve nüfus çoğunluğuna göre Doğu vilayetlerinin anavatanından ayrılması konusunda karar almıştı.³⁹ Amasya Genelgesi'nde de Erzurum Kongresi'nde de Mustafa Kemal Paşa yapacağı işleri milli iradeye dayandıracağını ve gücünü halktan aldığını vurgulamıştır.

Sivas Kongresi'nde ise Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık ettiği bir 'Heyet-i Temsiliye' kurulmuştur. Bu Anadolu'da yeni oluşumun halka dayandığı anlamına gelmekteydi. Amasya Genelgesi'nden itibaren bakıldığında yapılan işlerin demokratik bir uygulamaya doğru gidildiği izlenimi vermekteydi. Bu süreçten sonra Anadolu'da millet iradesinin ortaya çıktığı ve kuvvet olarak hatırı sayılır olduğu artık İstanbul hükümetince de kabul edilmektedir. Dolayısıyla İstanbul hükümetince de bu güç fark edilmiş olmalı ki 20-22 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da Anadolu'daki halkın temsilcisi sıfatıyla, millettten aldığı güçle 'Amasya Görüşmeleri' yapılmıştır.⁴⁰ Bu görüşmeler neticesinde yapılan protokolde Anadolu heyetinin isteğiyle seçimlerin yapılması ve meclisin açılması şartlarının öne sürülmesi demokratik bir yönetim anlayışının göstergesiydi. Bu görüşmelerde öngörülen meclis İstanbul'da açılmış ve vatanın kurtuluş belgesi olan 'Misak-ı Milli'yi yayınlamıştır. Milli iradeden gelen bu isteklere dayanamayan İstanbul hükümeti ve İtilaf Devletleri, meclisi kapatmış ve mebusları da dağıtmış hatta kimilerini de tutuklamıştır. İstanbul hükümetinin bu tutumuna karşılık, Mustafa Kemal Paşa, meclisi Ankara'da açarak yapacakları işleri halka dayandırmak istemiştir. Artık Ankara'da demokratik bir organ vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi artık milletin kaderine hakimdir.

Sonuç

Türk Demokrasisi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hükümet karşıtı bir düşüncenin ortaya koyduğu bir hareketle başlamıştır. Yeni Osmanlılar adı verilen bu hareketin öncüleri başta Namık Kemal ve arkadaşları olmak üzere Osmanlı mutlak yönetimini değiştirmek için büyük çaba harcamışlardır. Başlangıçta İstanbul'da gazete çıkararak yönetime tepkilerini dile getiren bu gurup, Avrupa'ya değişik yollardan giderek meşrutiyet hakkında daha da bilinçlenmişler ve yönetim felsefesi olarak benimsemişlerdi. Ülkeye geldiklerinde padişahları değiştirecek kadar güce ulaşmışlar ve Mithat Paşa gibi kimi devlet adamlarının da yeni oluşumu desteklemesiyle ilk demokrasi deneyimi olan Kanun-ı Esasi yürürlüğe girmiştir. Bütün eksikleriyle de olsa Kanun-ı Esasi'yle ilk demokrasi deneyimi başlamıştır.

İlk Meclis deneyimi uzun ömürlü olamamış, Kanun-ı Esasi askıya alınmıştır. Aynı zamanda meclis de tatil edilmiştir. Anayasanın yürürlüğe girmesi ve meclisin tekrar açılması için İttihatçılar, Yeni Osmanlılar'ın fikri temelinde özellikle de Namık Kemal'in düşünceleri doğrultusunda Sultan Abdülhamid'e karşı muhalefet başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla bütünleştirilen muhalefet, uzun soluklu bir mücadeleye girmiştir. Atatürk'te anılan mücadelenin içinde yer almıştır. Bu mücadelede Sultana, Kanun-ı Esasi'yi ilan ettirmek için muhalefetin bütün enstrümanları kullanılmıştır. Ör-

neğin basın, Avrupa devletleri, gayri Müslim unsurlar, Sultan Abdülhamid'in şahsi düşmanları ve benzeri gibi.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İttihatçılar yurt dışına kaçmışlardı. Bunun üzerine anılan guruba yakın olan ancak içlerinde pek bulunmayan Mustafa Kemal Paşa'nın asker kimliğinin ötesinde lider kimliği de yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Öteden beri bil-

diğimiz askeri siyasetin dışında tutma düşüncesi savaş yıllarında ortam bulamamıştı. Ancak Kurtuluş Savaşı süresince millet iradesine başvurması, İstanbul'da dağılan meclisin yerine Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açması demokratik kimliğinin bir göstergesi olarak sayılabilir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da yeni kurulan devletin yönetim ilkesi böyle olmuştur.

* Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

** Dr. Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

Kaynakça

- Abdülhak Hamid; (1994), Abdülhak Hamid'in Hatıraları, (yay. haz. İnci Engünün), İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Ahmet Cevdet Paşa; (1986), Tezakir, c. 4, (yay. M. Cavit Baysun) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akşin, Sina; (2001), Jöntürkler ve İttihat ve Terakki, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- Arıburnu, Kemal; (1997), Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk, M. Kemal,(2008), Nutuk I, Ankara.
- Aybars, Ergün; (1984), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, İzmir.
- Aydoğan, Erdal; (2000), ' Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal Atatürk', *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara.
- Bayar, Celal; (1968), Ben de Yazdım, İstanbul.
- Belen, Fahri; (1983), Türk Kurtuluş Savaşı,2. Baskı, Ankara.
- Davison, Roderich, H; (1997), Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876, (çev; Osman Akınbay), cilt I-II, İstanbul, Papirus Yayınevi.
- Duran, Alev; (2018), Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923), İstanbul, Hiper Yayınları.
- Ebuzziya Tevfik; (1973), Yeni Osmanlılar Tarihi (Yayına Hazırlayan; Ziyad Ebuzziya), III cilt, İstanbul Kervan Yayıncılık.
- Feroz Ahmad; (2013), İttihat ve Terakki (1908-1914), İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Güneş, İhsan; (1998), Türk Parlamento Tarihi Geçiş Süreci I. Ve II. Meşrutiyet, I. Cilt, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal; (1953), Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet; (1948), Namık Kemal'in Hayatı ve Eserleri, İstanbul.
- Kılavuz, Nuran; (2012), 'Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Milli Mücadele'nin Siyasal Gelişimi', *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 16, sayı 51, Bahar, ss. 42-55.
- Kuran, Ercüment; (1970), 'Küçük Sait Paşa(1840-1914), As A Turkish Modernist', *Middle East Stud.*, I., Cambridge University, ss. 124-132.
- Mahmud Celeleddin Paşa; (1983), Mirat-ı Hakikat, (çev. İsmet Miroğlu), İstanbul Bereket Yayınları.
- Mardin, Şerif; (2008), Jön Türklerin Siyasal Fikirleri, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mordthmann, Andreas David; (1999), İstanbul ve Yeni Osmanlılar, (çev; Gertraude Songu-Habermann), Pera Yayıncılık, İstanbul.
- Oğuz, Ahmet; (2010), Birinci Meşrutiyet Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusan, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Özalp, Kazım; (1988), Milli Mücadele 1919-1922, cilt 1, Ankara, TTK Yayınları.
- Sabah gazetesi, 19 Mayıs 1876, Pazartesi.
- Sorgun, Taylan;(2001), İttihat ve Terakki ve Devlet Kavgası, İstanbul, Beyaz Balina Yayınları.
- Süleyman Paşazade Sami (derleyen); (1328), Süleyman Paşa Muhakemesi, İstanbul Ebuzziya Matbaası.
- Tahsin Paşa, (1931); Yıldız Hatıraları, İstanbul, Milliyet Yayınları.
- Tahsin Paşa; (1931), Yıldız Hatıraları, İstanbul, Millet Yayınları.
- Taneri, Aydın;(1981), Türk Devlet Geleneği Dün - Bugün, Töre Devlet Yayınevi, Ankara.
- Tanör, Bülent; (1995), Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1880, İstanbul, Der Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi; (2001), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Kitabevi.
- Tansel, Selahattin; (1965), Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922), Ankara, Türkiye Vakıflar Bankası Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer;(1998),Türkiye'de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, cilt 1, s. 6.
- Turan, Şerafettin; (1991), Türk Devrim Tarihi I, Ankara.
- Turan, Şerafettin; (2007), ' Mustafa Kemal Atatürk', İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, Faruk; (2012), Türk Anayasa Tarihi, İstanbul, İz yayıncılık.
- 1 Taneri, Aydın;(1981), Türk Devlet Geleneği Dün - Bugün, Töre Devlet Yayınevi, Ankara.
- 2 Ebuzziya Tevfik; (1973), Yeni Osmanlılar Tarihi (Yayına Hazırlayan; Ziyad Ebuzziya), III cilt, İstanbul Kervan Yayıncılık, s. 82.
- 3 Tanpınar, Ahmet Hamdi; (2001), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, s. 210.
- 4 Kaplan, Mehmet; (1948), Namık Kemal'in Hayatı ve Eserleri, İstanbul, s. 72.
- 5 Ahmet Cevdet Paşa; (1986), Tezakir, c. 4, (yay. M. Cavit Baysun) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 156.
- 6 Mahmud Celeleddin Paşa; (1983), Mirat-ı Hakikat, (çev. İsmet Miroğlu), İstanbul Bereket Yayınları, s. 128.
- 7 Tahsin Paşa, (1931); Yıldız Hatıraları, İstanbul, Milliyet Yayınları, s. 9.
- 8 Tahsin Paşa; (1931), Yıldız Hatıraları, İstanbul, Millet Yayınları, s. 10.
- 9 İnal, İbnülemin Mahmut Kemal; (1953), Osmanlı Devletinde Son Sadrazamlar, İstanbul, s. 118.
- 10 Kuran, Ercüment; (1970), 'Küçük Sait Paşa(1840-1914), As A Turkish Modernist', *Middle East Stud.*, I., Cambridge University, s. 131.ss. 124-132.
- 11 Mordthmann, Andreas David; (1999), İstanbul ve Yeni Osmanlılar, (çev; Gertraude Songu-Habermann), Pera Yayıncılık, İstanbul, s. 249.
- 12 İnal, age, s. 343.
- 13 Sabah gazetesi, 19 Mayıs 1876, Pazartesi.
- 14 Davison, Roderich, H; (1997), Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876, (çev; Osman Akınbay), cilt I-II, İstanbul, Papirus Yayınevi, s. 152.
- 15 Süleyman Paşazade Sami (derleyen); (1328), Süleyman Paşa Muhakemesi, İstanbul Ebuzziya Matbaası, s. 57.
- 16 Oğuz, Ahmet; (2010), Birinci Meşrutiyet Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusan, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 76.
- 17 Yılmaz, Faruk; (2012), Türk Anayasa Tarihi, İstanbul, İz yayıncılık, s. 44.
- 18 Abdülhak Hamid; (1994), Abdülhak Hamid'in Hatıraları, (yay. haz. İnci Engünün), İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 107.
- 19 Oğuz, Ahmet; Birinci Meşrutiyet...,s. 235.
- 20 Duran, Alev; (2018), Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923), İstanbul, Hiper Yayınları, s. 41.
- 21 Akşin, Sina; (2001), Jöntürkler ve İttihat ve Terakki, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, s. 28.
- 22 Mardin, Şerif; (2008), Jön Türklerin Siyasal Fikirleri, 15. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 23.
- 23 Feroz Ahmad; (2013), İttihat ve Terakki (1908-1914), İstanbul, Kaynak Yayınları, s. 220.
- 24 Güneş, İhsan; (1998), Türk Parlamento Tarihi Geçiş Süreci I. Ve II. Meşrutiyet, I. Cilt, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, s. 285.
- 25 Tunaya, Tarık Zafer;(1998),Türkiye'de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, cilt 1, s. 6.
- 26 Feroz Ahmad; (2013), İttihat ve Terakki, s. 67.
- 27 Turan, Şerafettin; (2007), ' Mustafa Kemal Atatürk', İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 3, s. 311.
- 28 Tanör, Bülent; (1995), Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1880, İstanbul, Der Yayınları, s. 163.
- 29 Tanör, s. 68.
- 30 Tanör, s. 69; Sorgun, Taylan;(2001), İttihat ve Terakki ve Devlet Kavgası, İstanbul, Beyaz Balina Yayınları, s. 41 vd.
- 31 Bayar, Celal; (1968), Ben de Yazdım, İstanbul, s. 17.
- 32 Kılavuz, Nuran; (2012), 'Mondros'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Milli Mücadele'nin Siyasal Gelişimi', *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 16, sayı 51, Bahar, s. 63.
- 33 Tansel, Selahattin; (1965), Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922), Ankara, Türkiye Vakıflar Bankası Yayınları, s. 210.
- 34 Özalp, Kazım; (1988), Milli Mücadele 1919-1922, cilt 1, Ankara, TTK Yayınları, s. 3.
- 35 Arıburnu, Kemal; (1997), Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 2.
- 36 Atatürk, M. Kemal,(2008), Nutuk I, Ankara, s. 22.
- 37 Aydoğan, Erdal; (2000), ' Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal Atatürk', *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, s. 100.
- 38 Aybars, Ergün; (1984), Türkiye Cumhuriyeti tarihi I, İzmir, s. 165; Turan, Şerafettin; (1991), Türk Devrim Tarihi I, Ankara, s. 176.
- 39 Aybars, Ergün; s. 167.
- 40 Belen, Fahri; (1983), Türk Kurtuluş Savaşı,2. Baskı, Ankara, s.138.